

RASOS MARKŠAITYTĖS DAKTARO DISERTACIJOS „PSICHOLOGINIŲ IR SOCIALINIŲ CHARAKTERISTIKŲ SVARBA LIETUVIŲ EMIGRACINIAMS KETINIMAMS BEI EMIGRAVIMUI“

**(SOCIALINIAI MOKSLAI, PSICHOLOGIJA 06S)
RECENZIJA**

Vytautas Gudonis

Šiaulių universitetas, Lietuva

Autorė pasirinko itin aktualią šiandienei Lietuvai emigracijos temą: dėl prastos šalies ekonominės situacijos, nedarbo, mažų atlyginimų, blogų darbo ir gyvenimo sąlygų, nepakankamos galimybės siekti karjeros per pastaruosius dvidešimt metų, įvairių autorių duomenimis, į užsienio šalis gyventi išvyko nuo 300 000 iki 500 000 lietuvių, t. y. apie 13 proc. visos Lietuvos gyventojų. Ši socialiai grėsminga situacija aktualizuoja Rasos Markšaitytės disertacinį tyrimą.

Nors pastaraisiais metais kiek aktyviau pradėti tyrinėti naujosios lietuvių emigracijos dėsningumai, tačiau beveik neanalizuojamos lietuvių psichologinės charakteristikos ir jų sąsajos tiek su jų emigraciniais ketinimais, tiek su realiu emigravimu. Šių problemų sprendimo ėmėsi disertacijos autorė – tai galime traktuoti tyrimo teoriniu naujumu; o plačiau pažinti emigrantų asmenybę turėtų būti naudinga siekiant kurti psichologines prevencijos priemones, kurios palengvintų jų adaptaciją, – tai būtų galima vertinti kaip šio darbo praktinę reikšmę.

Teorinėje dalyje nagrinėdama emigracijos, emigrantų ir juos lemiančių veiksnių problematiką, autorė tinkamai atskleidžia emigracinių ketinimų ir emigravimo sampratą, smulkiai aptaria emigraciją aiškinančias

teorijas, pateikia išsamią emigracinius ketinimus bei emigravimą lemiančių faktorių charakteristiką. Išanalizavusi ankstesnių tyrimų rezultatus, autorė daro racionalią prielaidą, jog ketinimus emigruoti ir emigravimą paaiškina tie patys psichologiniai faktoriai. Todėl tikimasi, kad ketinantys emigruoti ir emigravę lietuviai yra panašūs psichologiniu portretu: tipiška ketinantis emigruoti ar emigravęs lietuvis pasižymi aukštu sąmoningumu, atvirumu patirčiai, ekstraversija, agresyvumu, saviveiksmingumu ir savigarba, yra linkęs rizikuoti, prastai sutaria su aplinkiniais, jam būdingas neurotizmas bei depresiškumas, be to, ketinantys emigruoti mūsų tautiečiai yra mažiau patenkinti gyvenimu ir patiria didesnę psichosocialinį stresą, palyginti su neketinančiais emigruoti; emigravusiems lietuviams būdingas didesnis pasitenkinimas gyvenimu bei mažesnis patiriamas stresas.

Empirinėje dalyje, pristatydama psichologinių ir socialinių faktorių svarbos lietuvių emigraciniams ketinimams bei emigravimui tyrimą, autorė aiškiai aprašo tyrimo metodus, pateikia plačią tiriamųjų ir tyrimo procedūros charakteristikas. Aptariant tyrimo rezultatus pateikiama išsami neketinančių emigruoti, ketinančių emigruoti ir emigravusių tiriamųjų socialinių ir psichologinių, asmenybės savybių, asmens savimonės charakteristikų, psichologinės savijautos charakteristikų lyginamoji analizė. Autorei tinkamai parinkus ir racionaliai panaudojus tyrimų metodikų kompleksą, sėkmingai pavyko nustatyti emigravusių ir Lietuvoje pasilikusių asmenų psichologinių bei socialinių charakteristikų skirtumus, nustatyti ketinančių ir neketinančių emigruoti tautiečių psichologinių bei socialinių charakteristikų skirtumus, įvertinti psichologinių ir socialinių charakteristikų svarbą lietuvių emigraciniams ketinimams bei emigravimui aiškinti, išskirti svarbiausius socialinius bei psichologinius veiksnius, susijusius su lietuvių ketinimais emigruoti bei emigravimu.

Po kiekvieno disertacijos skyriaus daromi lakoniški apibendrinimai, o darbo pabaigoje suformuluotos aiškios, logiškos, tyrimų rezultatais paremtos išvados, kurios turėtų sudominti ne tik psichologus, bet ir sociologus bei kitų sričių specialistus.

1. Neketinantys emigruoti ir emigravę asmenys tarpusavyje yra panašesni pagal sociodemografines charakteristikas, palyginti su ketinančiais emigruoti lietuviais: daugiau neketinančių emigruoti ir emigravusių

asmenų turi sutuoktinį arba nuolatinį gyvenimo partnerį, gyvena kartu su juo ir turi vaikų. Ketinantys emigruoti asmenys yra jaunesni, daugiau ketinančių emigruoti lietuvių neturi šeimos ir yra įgiję vidurinį ar specialųjį vidurinį išsimokslinimą;

2. Ketinantys ir neketinantys emigruoti vyrai bei moterys panašesni vertinant jų socioekonominės charakteristikas, palyginti su emigravusiais lietuviais: daugiau Lietuvoje gyvenančių asmenų nepriklausomai nuo jų ketinimų emigruoti yra nepatenkinti gaunamu atlyginimu už darbą bei savo gyvenimo sąlygas vertina blogiau už emigravusius vyrus bei moteris;

3. Ketinantys emigruoti ir emigravę tiriamieji yra panašesni pagal vertinamas psichologines charakteristikas, palyginti su emigruoti neketinančiais tiriamaisiais, tačiau vyrų ir moterų psichologinių charakteristikų panašumo tendencijos yra skirtingos:

- Daugiau ketinančių emigruoti ir emigravusių vyrų būdingas žemesnio neurotizmo arba nediferencijuotas asmenybės savybių profilis, o daugiau neketinančių emigruoti vyrų gali būti apibūdinami aukštesnio neurotizmo asmenybės savybių profiliumi. Asmens savimonės ir psichologinės savijautos charakteristikų skirtumų vyrų grupėje nenustatyta;

- Ketinančios emigruoti ir emigravusios moterys nesiskiria pagal atskirų asmenybės savybių bei psichologinės savijautos charakteristikų išreikštumą, kai kontroliuojama galima jų amžiaus bei išsimokslinimo įtaka. Neketinančioms emigruoti moterims būdinga menkiausiai išreikšta ekstraversija, sutariamumas, sąmoningumas, atvirumas patyrimui bei polinkis rizikuoti;

- Ketinantys emigruoti bei emigravę vyrai ir moterys skiriasi pagal asmenybės savybių išreikštumą: vyrai pasižymi didesniu polinkiu rizikuoti bei agresyvumu, o moterims būdinga stipriau išreikšta ekstraversija, sutariamumas, sąmoningumas, neurotizmas bei atvirumas patyrimui. Neketinančių emigruoti vyrų ir moterų asmenybės savybių skirtumų nenustatyta.

4. Psichologiniai veiksniai paaiškina Lietuvos gyventojų emigracinius ketinimus bei emigravimą, taip pat padidina ir socialinių veiksmų svarbą aiškinant ketinimus emigruoti ar emigravimą;

5. Tiriamųjų amžius, šeiminių aplinkybės, išsimokslinimas bei pasitenkinimas atlyginimu yra socialiniai veiksniai, dažniausiai reikšmingai

paaškinantys Lietuvos gyventojų emigracinius ketinimus bei emigravimą. Aiškinant vyrų ketinimus emigruoti bei emigravimą ir moterų emigravimą (palyginti su ketinančiomis emigruoti tiriamosiomis) svarbiausiomis psichologinėmis charakteristikomis tampa asmenybės savybės (polinkis rizikuoti, ekstraversija, agresyvumas), o aiškinant moterų ketinimus emigruoti ir emigravimą (palyginti su neketinančiomis emigruoti tiriamosiomis) didžiausią paaškinamąją vertę įgyja psichologinės savijautos veiksniai (pasitenkinimas gyvenimu, patiriamas psychosocialinis stresas bei depresiškumas).

Įvairių sričių specialistus turėtų sudominti ir Rasos Markšaitytės pateiktos rekomendacijos:

- Siekiant planuoti, projektuoti bei vykdyti emigracijos prevencijos priemones, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog ekonominė situacija ar subjektyvus jos vertinimas nėra svarbiausi veiksniai, prognozuojantys lietuvių ketinimus emigruoti. Todėl reikia ieškoti priemonių, kaip padidinti lietuvių pasitenkinimą gyvenimu (kuris nebūtinai tiesiogiai susijęs su ekonomine gerove). Šios priemonės galėtų būti nukreiptos į savirealizacijos, pagarbos, savigarbos poreikių tenkinimą, žmogaus teisių saugojimą, ir vyrų bei moterų lygių galimybių skatinimą.

- Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ketinantys emigruoti ir emigravę lietuviai pasižymi pozityvesniu psichologinių charakteristikų portretu ir turi daugiau psichologinių išteklių, reikalingų sėkmingai adaptacijai bei susidoroti su sunkumais, todėl vykdant emigracijos prevenciją reikia ieškoti tų sąlygų, kurios šiuos žmones sulaukytų nuo išvykimo iš Lietuvos, net jei socialinė ekonominė situacija yra sudėtinga. Šiuo atveju itin svarbu skatinti jaunų žmonių optimizmą ir tai gali būti pasiekta dar mokykloje stiprinant pilietinę atsakomybę bei ugdant prosocialias vertybines orientacijas.

- Šio tyrimo rezultatai atskleidė svarbius emigravusių ir Lietuvoje likusių gyventi moterų psichologinių charakteristikų skirtumus, todėl galima manyti, kad psichologinės emigracijos priežastys turi didesnę poveikį moterų emigracijai nei vyrų. Taigi planuojant prevencines emigracijos bei reemigracijos priemones reikėtų diferencijuoti pagal poveikio vyrams ir moterims pobūdį: vyrų atveju orientuotis į ekonominius rodiklius pagrįstas programas, nes psichologiniu poveikiu grįstos priemonės būtų mažai efektyvios; moterų atveju – priešingai – didesnio

poveikio efektyvumo galima tikėtis naudojant priemones, nukreiptas pasitenkinimui gyvenimu didinti, išmoktam bejėgiškumui bei polinkiui rizikuoti mažinti.

- Reikalinga ilgalaikė lietuvių emigracijos tyrimų strategija (palai-koma valstybės lygmeniu, o ne pavienėmis mokslininkų grupių inicia-tyvomis), kuri užtikrintų mokslinės šio reiškinio analizės tęstinumą atlie-kant tęstinius tyrimus, įtraukiant naujus dar nenagrinėtus psichologinius veiksnius (pvz., vertybines orientacijas, pasiekimų motyvaciją ir pan.) bei derinant kiekybinius ir kokybinius tyrimo metodus.

Publikacijų analizė rodo, kad jose atsispindi pagrindinės idėjos, esmi-niai tyrimo rezultatai ir išvados. Daktaro disertacijos santrauka atspindi daktaro disertaciją.

Teigiamai vertindamas disertaciją norėčiau pateikti tokius pastebė-jimus:

1. Darbo pradžioje autorė buvo iškėlusį siekiamybę „*atskleisti psi-chologines ir socialines lietuvių emigracinių ketinimų bei emigravimo prie-laidas ir tuo būdu įvertinti lietuvių emigracijos ypatumus*“ (5 p.). Tačiau ar galima atskleisti tokius ypatumus, jei šiame darbe lietuvių emigrantai nėra lyginami su kitų tautų emigrantais?

2. Pastarųjų dviejų dešimtmečių emigracija Lietuvoje nėra pirma šio reiškinio apraiška, todėl tenka apgailestauti, kad autorė, nagrinė-dama emigracijos fenomeną, nepažvelgė į jį per istoriškumo prizmę, nes istoriškumas praturtina ir praplečia tyrimo horizontą, leidžia giliau suvokti reiškinio esmę.

3. Santraukoje lietuvių kalba greta tyrimo tikslo derėjo pateikti ir tyrimo uždavinius. Santraukoje nevertėjo pateikti kitų autorių literatūros sąrašo.

Šie pastebėjimai nemenkina darbo vertės.

Rasos Markšaitytės disertacija „Psichologinių ir socialinių charakte-ristikų svarba lietuvių emigraciniams ketinimams bei emigravimui“ yra aktualus, reikšmingas, turintis liekamąją teorinę ir praktinę vertę mokslo kūrinys, atitinkantis tokio pobūdžio darbams keliamus reikalavimus, o pati autorė nusipelnė mokslo daktaro laipsnio (socialiniai mokslai, psi-chologija 06S).

Review of doctoral dissertation

THE IMPORTANCE OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL CHARACTERISTICS ON EMIGRATIONAL INTENTIONS AND EMIGRATION OF LITHUANIANS (SOCIAL SCIENCES, PSYCHOLOGY, 06S) PREPARED BY RASA MARKŠAITYTĖ

Vytautas Gudonis

Šiaulių universitetas, Lietuva

The author of the review argues that dissertation is very actual and necessary in Lithuanian context, having theoretical and practical significance. Studies on emigration phenomenon in Lithuania become specifically relevant because of its wide extensions. There is no precise data about new emigration wave of Lithuanians (which began after 1990). Different sources indicate different numbers and this is a challenge. During the last 20 years from 300 000 to 500 000 Lithuanians emigrated to foreign countries and this makes approximately 13 percent of all population in Lithuania. The novelty of this work is that a wide range of personal psychological characteristics including stable personality characteristics and changeable indicators of psychological well-being are analyzed. Also the objective to estimate the relative importance of these psychological factors in predicting emigrational intentions and emigration of Lithuanians is set. Some limitations and questions for discussion related to the historical perspective of emigration and cross-cultural context are mentioned as well as practical recommendations of dissertation.